

p. Фото: wikipedia

Натомість згадаймо інше: не надто відоме, але не менш значуще, адже саме з таких епізодів і складається величний чорно-білий монохром війни. Звісно, дещо може видатись дивним, як наприклад те, що в 1918 році австро-угорська ППО мусила зробити в середньому приблизно три тисячі пострілів, щоб збити літак. І це вважали досить пристойним результатом!

Або те, що білі американці в переважній більшості не те що відмовлялися воювати разом із афроамериканцями (ті записувалися у французькі війська), а були категорично проти того, щоб медсестрами були афроамериканки. У госпіталях вони прагнули бачити лише високих, струнких білявих молодих медсестер – точнісінько таких, як у «Прощавай, зброє!» Гемінґвея. Але в головному – ця війна так само незмінна, як і всі інші війни – у руїні та смерті.

Читайте також: **5 прикладів, коли союзники порушували взяті на себе зобов'язання включаючи сумнозвісний Будапештський меморандум**

ЩО РОБИЛИ В ЄВРОПІ КИТАЙЦІ

24 лютого 1917 року в Середземному морі німецький підводний човен торпедував французький військовий вантажний корабель «Атос». Серед загиблих були і 543 китайські робітники. Після того, як ця звістка дійшла до Китаю, охочих найнятися на працю в Європу значно поменшало. Втім, приватні французькі фірми продовжували вербувати мешканців Піднебесної.

Тож наприкінці війни в Європі перебувало майже 100 тисяч китайців, яких долучали і до прибирання полів бойовиськ Західного фронту. Контракти підписували ще на території Китаю: десятигодинний робочий день упродовж тижня. Без вихідних. Виняток – китайські свята. Щоправда, цей пункт працедавці порушували. Платня – від одного до двох франків на день.

Про китайців згадує Ллойд Джордж у своїх мемуарах, зауважуючи, що вони досить спокійно поводитися під час обстрілів. Набагато краще, ніж робітники з Британської Вест-Індії. Але якщо хтось із їхніх співвітчизників гинув, то ніщо не могло завадити їм здійснити і довести до кінця траурну церемонію: ані ворожі бомби, ані артобстріл, ані погрози, ані вмовляння.

У виконанні цього священного ритуалу вони були непохитні. Старшим у групах роздавали розмовники, написані британцями. В них ішлося про те, щоб «менше говорити і більше працювати», «ти не надто дисциплінований», або «якщо поводитимешся погано, я тебе покараю». Промовистою є фраза, що «ця вбиральня для європейців, а не для китайців». Зазвичай вбиральнею називалась дерев'яна халабуда над річкою. Тож навіть нею китайці не могли скористатися.

Читайте також: **Битва за Одесу: Гайдамацька дивізія проти більшовиків**

ЗАКОЛОТИ І НЕПОКОРА В АРМІЇ

Антивоєнні настрої захопили Францію в 1917 році. У 54-х дивізіях спалахнули заколоти, оголивши великі ділянки Західного фронту. Дивом залишається той факт, що німці не взяли це до уваги і не використали з користю для себе, що вважається однією з найбільших помилок німецької розвідки часів Першої світової війни. Наприклад, 1 червня 1917 року піхотний полк у Міссі-о-Буа захопив місто і встановив свій антивоєнний «уряд». Упродовж тижня на французькій ділянці фронту панував цілковитий хаос.

Це відбувалося тоді, коли союзники очікували з дня на день на суттєву допомогу від американців. Але поки ті «розкачувалися», вся вага боїв лягла на плечі британців. Французькі бунтівники категорично відмовлялись іти на передову. Вимагали або негайного припинення бойових дій, або поліпшення умов служби. Тоді військове командування застосувало невідкладні заходи.

Почалися арешти і військово-польові суди. Було винесено понад 23 тисячі обвинувальних вироків. Понад чотириста солдатів засудили до смертної кари. П'ятдесятьох розстріляли, інших відправили на каторжні роботи у французькі колонії. Маршал Петен протягом двох місяців особисто відвідав понад 80 дивізій, виступивши в кожному з бунтівних полків. І це мало наслідки. Декільком мільйонам французьких піхотинців, які воювали близько трьох років, поліпшили умови служби. В першу чергу їм збільшили тривалість відпочинку. Відпустки стали частішими.

Траплялись епізоди непокори і серед британців. Наприклад, у тиловому містечку Етапль, поранені британські солдати під час проходження двотижневого посиленого курсу перепідготовки, коли їх готували діяти в умовах газової атаки ворога, не витримавши муштри, повстали.

Для придушення заколоту довелося викликати кавалерійську бригаду. Але минулося без кровопролиття і бунтівникам теж пішли на поступки, зменшивши інтенсивність навантажень. Однак, коли в цьому ж місті, повстали китайські працівники, протестуючи проти вкрай важких умов праці, їх протест негайно придушили війська. Так само було придушене і повстання пів тисячі єгипетських працівників, які працювали в порту Марселя.

Читайте також: **Національні меншини Києва 1920-1930 рр.: демографія, соціальне становище, мова та побут**

ДЕЩО ПРО МОБІЛІЗАЦІЮ

||

Окопна війна. Британські солдати Королівського ірландського стрілкового полку в траншеї на Соммі, осінь 1916. Фото: Імперський військовий музей

Коли стало зрозуміло, що Британії доведеться проводити нову, фактично повторну мобілізацію, забираючи досвідчених робітників із виробництва (їх мали замінити жінки) – на фронті солдатів катастрофічно не вистачало – уряд, розуміючи, що потрібно хоч якось заспокоїти робітників, змушений був підняти податки на надприбутки підприємців і промисловців із 40%, як то було в 1915 році, до 80%.

Цікаво, що Росія – країна з величезним людським ресурсом, не спромоглася провести якісну мобілізацію – їй бракувало військових, особливо офіцерів нижчої ланки. Система її військової повинності була однією з найбільш заплутаних, із безліччю лазівок, виключень, зауважень, що давали змогу величезній кількості чоловіків за бажання ухилитися від служби в армії. І хоча її населення втричі перевищувало населення Німеччини, тим не менш, остання, завдяки чіткій і зрозумілій системі військової повинності, змогла поставити під рушницю більше солдатів, ніж Росія.

Читайте також: **Як Росія колонізувала інші народи та чому вона це заперечує зараз**

ЖІНОЧИЙ БАТАЛЬЙОН СМЕРТІ

Жінки батальйону Бочкарьової у черзі на стрижку під нуль, 1917 р. Фото: wikipedia.

У Росії, з пропагандистською метою, на тлі тотального ухиляння чоловіків, у 1917 році було створено жіночий батальйон – так званий Жіночий батальйон смерті. Його очолила унтер-офіцер Марія Бочкарьова. Вона три роки воювала на Східному фронті, чотири рази була поранена і тричі нагороджена за хоробрість. У батальйоні воювало 300 жінок-добровольців.

Якось вони захопили в полон 2000 австрійських солдатів. Але у військових частинах, які піддалися більшовицькій антивоєнній агітації, жінки-воєнки Бочкарьової, так само, як і вона сама, викликали радше ненависть (інакше ніж «проститутками» їх не називали), а приклади їхнього героїзму чоловіків здебільшого драгували. Невдовзі Бочкарьову побили і примусили розпустити батальйон. Флоренс Фрмборо – молода вчителька англійської мови, яка під час Першої світової була сестрою милосердя на Східному фронті, відзначила у своєму щоденнику:

«До честі цих жінок-добровольців потрібно сказати, що вони й дійсно ходили в атаку «прямо з окопів». Але не всі. Декотрі залишалися в траншеях, втрачаючи свідомість і впадаючи в істерику. Інші тікали... Бочкарьова повернулася, втративши десяту частину свого батальйону. Вона була вкрай засмучена, але зрозуміла головну істину: жінки не годяться в солдати». У 1920-му Бочкарьову розстріляють у Красноярську чекісти.

Читайте також: **Як Росія віками знищувала і продовжує знищувати народи**

ТОТАЛЬНА ГРЯЗЮКА Й ОБУРЕННЯ БАЙДУЖІСТЮ ТИЛУ

Мул лежить у вирві від снаряду на Західному фронті. Французькі солдати намагаються його витягти. Фото: wikipedia

Грязюка була справжнім насланням Першої світової війни. У ній загинуло – втопилося, захлинулося чимало людей і тварин. Умови окопної війни по-своєму мали величезний деморалізуючий ефект. Ось як експресивно писала французька фронтова газета про грязюку, яка стала справжнісіньким прокляттям розгалуженої мережі траншей:

«Вночі, зачавшись у вирві від снаряду і вщент заповнивши її, Грязюка спостерігає, наче величезний восьминіг. З'являється жертва. Грязюка викидає свою отруйну слизоту, засліплює жертву, змикається над нею і поглинає її. Ще один із тих, хто пропав безвісти, ще одного не стало... Люди гинуть від грязюки, так само, як і від куль, – тільки більш моторошно. Люди тонуть у ній... Але де всі ці продажні журналісти зі своїми героїчними статтями?... Пекло – це не вогонь, це не межа страждань. Пекло – це пекельне багно!»

Дехто з солдатів і офіцерів, особливо на початку війни, дуже обурювався ставленням тилувиків до всього, що відбувалося на передовій. Їм здавалося, що ті живуть своїм власним життям, мало зважаючи на страждання тих, хто на фронті. Один італійський офіцер писав: «Кореспондент, який відвідав окопи, нічого не знає про війну; офіцер Генштабу, який з'явився тут, щоб забезпечити собі медаль нарівні з нами, теж нічого не знає про війну. Адже вони, зголоднівши або стомившись, або вирішивши, що виконали свою роботу, дістають годинник і кажуть: «Ну все. Вже пізно. Мені час іти».

Читайте також: **Уроки історії. Історична пастка Мирослава Ірчана: двічі небажаний**

ЗОРЯНИЙ ЧАС ТЮТЮНУ, АБО МОДА НА СИГАРЕТИ

У передвоєнні роки в Європі спостерігалось суттєве зниження вживання тютюну. Це була доволі позитивна тенденція. Але війна різко знівелювала це досягнення. Під час Першої світової війни викурювалась величезна кількість тютюну. Його не тільки рекламували, а навіть розхвалювали, наголошуючи на «корисних властивостях». Тютюн був обов'язковою складовою солдатського пайка. У 1914 році британські солдати отримували по п'ятдесят грамів тютюну на тиждень.

На флоті ця норма була вдвічі більшою. Німецькі солдати отримували по дві сигарети (або сигари) на день. Сигарети і тютюн були обов'язковою складовою посилок від родичів і благодійників. У чому ж крилася така популярність? По-перше, тютюн має легкий наркотичний ефект. По-друге, курцеві було чим зайнятися під час перепочинку між боями і в складних ситуаціях – як-не-як, а куриво трохи заспокоювало нерви.

По-третє, куріння притлумлювало почуття голоду. А ще, тютюновий дим приглушував трупний запах. Іноді керівництво суттєво збільшувало норму тютюну тим частинам, які

НОВИНИ ПАРТНЕРІВ

РЕКЛАМА

перебували в окопах, завалених трупами. Саме під час Першої світової війни сигарети набули великої популярності. Їх, на відміну від люльки, не потрібно було весь час тримати в руках – руки курця залишалися вільними. А ось на наркотики – зокрема на кокаїн (на початку ХХ ст. він був у вільному продажу і його навіть додавали до Кока-Коли – *ред.*), опіум, морфій, коноплю у 1916 році британське військове командування запровадило жорсткі обмеження.

Читайте також: **Українські жінки в Першій світовій війні: емансипація, вишкіл і нові типи**

СНЕР АМІ ТА ІНШІ

Найнадійшим засобом зв'язку під час Першої світової війни були голуби. Лише в німецькій армії їх перебувало на службі майже триста тисяч. Дев'ять із десяти посланих голубів доставалися місця призначення. Практично всі сторони конфлікту експериментували зі службовими собаками, але вони, так само як і коні, під час артобстрілу втрачали орієнтацію.

Дротовий телефонний зв'язок був надійним до перших інтенсивних боїв, а радіоапарати для бездротового зв'язку були надто громіздкими. Використовували також різні типи оптичної сигналізації – лампи, семафори, сигнальні ракети тощо, але в розпал запеклого бою і високого задимлення вони теж були малоефективними. Посилали з депешами і людей – зазвичай парами, але це також було небезпечно. Іноді голубів відзначали спеціальними нагородами і відзнаками.

Легендарний голуб Cher Ami («Милий друг») – герой 77 піхотної дивізії, який під час боїв в Аргонському лісі в жовтні 1918-го зміг донести звістку про оточення американської частини попри відірвану лапку, сліпе праве око і кулю в грудях.

Птаха нагородили Військовим хрестом «За видатні заслуги». Нині його опудало виставлене в Смітсонівському музеї у Вашингтоні так само, як і сержанта Стаббі – бостонського тер'єра – найвідомішого собаки-воєнка Першої світової війни. Стаббі воював з американцями у Франції впродовж 18 місяців і брав участь у 100 боях. Був двічі поранений. Він єдиний собака, який отримав звання сержанта. Після його смерті The New York Times надрукувала некролог майже на шпальту, чого не кожен із видатних людей удостоювався.

Генерал Джон Першинг нагороджує сержанта Стаббі медаллю на церемонії у Білому домі, 1921 р. Фото: wikipedia

Собаки, коні, мули, віслюки – всі вони брали участь у воєнних діях. Під час Першої світової війни загинуло близько восьми мільйонів коней. Ті, що вижили – згодом потрапили на бійні. Понад 50 тисяч собак як санітарних і посильних використовували всі сторони конфлікту. Навіть коти – точнісінько як і нині, перебували в бліндажах військових, рятуючи від мишей і щурів.

Солдат із мулом на Західному фронті, 1918р. Підпис під фото: «Вона хоча й дурепа, але я люблю її». Фото: Національна бібліотека Шотландії.

БЕНІТО НА ФРОНТІ ТА «ЗАЛІЗНА ДИСЦИПЛІНА» ІТАЛІЙЦІВ

Практично всі з відомих ключових учасників Другої світової війни пройшли Першу світову. Дехто з них був на той час ще молодим і невідомим, а дехто – вже мав політичну вагу: Вінстон Черчилль, Франклін Рузвельт, Гаррі Трумен, Беніто Муссоліні, Рудольф Гесс, Ервін Роммель, Джордж Паттон, Герман Герінг та багато інших. Через 21 рік вони знову зійдуться у смертельному протистоянні.

22 лютого 1917 року на Італійському фронті в секторі Ізонцо було поранено капрала Беніто Муссоліні. Артилерійська міна потрапила в траншею. Четверо його побратимів миттєво загинули. Муссоліні шість місяців перебував у госпіталі, поки з його тіла лікарі витягували 44 осколки.

Після виписки Муссоліні пішов у журналістику – підіймати бойовий дух італійців. «Забудьмо, принаймні на час, солодке слово «свобода»... На третю воєнну зиму на вустах уряду має бути інше слово – «дисципліна», – писав він. Муссоліні закликав співвітчизників «не боятися ворога» і замість того, щоб зважати на важкість доби, відчувати її велич.

На той час у Мілані та Римі панували абсолютно антивоєнні та пронімецькі настрої. Британці вжахнулись, від того що почули й побачили. Вони розшукали Муссоліні й запропонували через британську воєнну розвідку фінансову допомогу його газеті, щоб підтримати публікацію матеріалів, спрямованих проти пацифістів. «Не переймайтесь.

Облиште цю справу мені», – заспокоїв Муссоліні посередника, який привіз гроші. Він і його газета продовжували пропагувати мужність, сміливість і самопожертву. Прикметно, що найсуворішою дисципліна була саме в італійській армії. Начальник Генерального штабу Італії Луїджі Кадорна поділяв погляди Муссоліні щодо «залізної дисципліни». Під час війни за дезертирство було страчено більш як тисяча італійських солдатів. Для порівняння: у британській армії – 361, а в німецькій – 48. Ще понад 15 тисяч було засуджено за порушення військової дисципліни. Деякі з них перебували в ув'язненні аж до 1945 року.

Читайте також: **Покарання за помилки генералів та офіцерів не повинно руйнувати армію - бригадний генерал Сергій Собко єдиний з генералів, хто заступився за колег**

ВІЙНА ОЧИМА АМЕРИКАНЦЯ ДАЛЕКОГО ВІД ВІЙНИ

Німецька траншея, зайнята англіцями під час битви на Соммі. Фото/Джон Уорвік Брук, колекція Імперських воєнних музеїв/wikipedia

Побував у зоні бойових дій – на Західному фронті – і Франклін Делано Рузвельт, який на той час був заступником міністра воєнно-морського флоту США. Це була робоча поїздка Вашингтон – Лондон – Париж – Рим, але Рузвельт на власні очі хотів побачити війну. І він її побачив: біля села Марей-ан-Доль – сотні загиблих коней. Американська артилерійська батарея обстрілювала ворога і Рузвельт здійснив один постріл по залізничній станції, де закріпився супротивник.

Потім сам потрапив під артилерійський обстріл. Також він став свідком виводу з передової американського полку. Згодом він згадуватиме про це в одній із публічних промов: «Я бачив війну. Я бачив війну на суші та на морі. Я бачив поранених, що стікали кров'ю. Я бачив людей, що вихаркували свої вражені газом легені. Я бачив трупи, що потонули в багнюці. Я бачив зруйновані міста. Я бачив дві сотні... знесилених солдатів, що відходили в тил, – рештки полку чисельністю в тисячу чоловік, які прийшли на фронт лише сорок вісім годин тому. Я бачив голодних дітей. Я бачив страждання матерів і вдів. Я ненавиджу війну».

Застосування вогнеметів під час Верденської битви. Фото: wikipedia

Французький лейтенант, учасник Верденської битви, писав у щоденнику 23 травня 1916-го: «Людство божевільне. Мабуть, воно божевільне, раз творить те, що творить. Яка різанина! Які жахливі сцени вбивства! Не можу підібрати слів, щоби передати свої враження.

Пекло не може бути таким жахливим. Люди збожеволіли!...» Подібних цитат тисячі. Від записів у щоденниках, листах звичайних солдат, закінчуючи висловлюваннями відомих тогочасних політиків. Але розуміння аномальності війни виявиться безсилим

перед прагненням шаленців через 21 рік знову її розпочати.

Світлана Шевцова, Київ; опубліковано у виданні УКРІНФОРМ

Під час підготовки матеріалу використано праці Пітера Енглунда «Захват і біль битви. Перша світова у 211 епізодах»; Мартіна Гілберта «Перша світова війна», Макса Хейстингса «Перша світова війна. Катастрофа 1914 року».

Читайте також:

- Збруч як межа української ментальності
- Декілька слів про Будапештський меморандум - нам є до чого апелювати
- Наше минуле багатьом видається шерехом катастроф, пошуків себе й боротьби проти імперій. Де українцям шукати власних традицій?
- Іван Сірко: полководець, який не програв жодної битви
- Історія української дипломатії: Від династичних шлюбів до дипломатичних буднів
- Професор Марек Корнат: Якби у вересні 39-го року союзники прийшли на допомогу Польщі, то це могло б запобігти II світовій війні
- Чому та хто змусив Україну роззброїти свою армію?

Share 0

Читайте «Аргумент» в [Facebook](#) и [Twitter](#)

Если вы заметили ошибку, выделите ее мышкой и нажмите **Ctrl+Enter**.

Коментарі

ВІДЕО

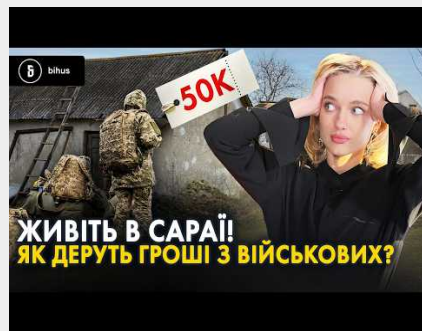
Про що не можна було жартувати в СРСР

HEAVY SHOT, VAMPIRE, NEMESIS: як «Баба Яга» б'є ок*пантів

Воюєш? Плати більше! 50к за оренду і космічні комісії: як виглядає ринок житла на фронті?

[Головна](#) [Про сайт](#) [Опитування](#)

© 2011 «АРГУМЕНТ»

Републікація матеріалів: для інтернет-видань обов'язковим є пряме гіперпосилання, для друкованих видань - за запитом через електронну пошту. **Посилання або гіперпосилання повинні бути розташовані при використанні тексту - на початку використовуваної інформації, при використанні графічної інформації - безпосередньо під об'єктом запозичення.** При републікації в електронних виданнях у кожному разі використання вставляти гіперпосилання на головну сторінку сайту [argumentua.com](#) та на сторінку розміщення відповідного матеріалу. За будь-якого використання матеріалів не допускається зміна оригінального тексту. Скорочення або перекомпонування частин матеріалу допускається, але тільки в тій мірі, якою це не призводить до спотворення його сенсу.

Редакція не несе відповідальності за достовірність рекламних оголошень, розміщених на сайті, а також за вміст веб-сайтів, на які дано гіперпосилання.

Контакт: uargumentum@gmail.com